

מארון הספרים התכנוני: עיצוב עירוני ושיכון

הטור דן הפעם בשלושה ספרים בעלי אופי וגושה שונה, אם כי שלושם קשורים בצורה זו או אחרת לתכנון. הראשון של Cuthbert בוחן את התיאוריה של בינוי ערים על ידי סקירה מקיפה של הספרות הנוגעת בעיצוב המרחב העירוני. השני של בן-יוסף עוסק בצד השני של הנושא, השימוש בתקנים ותקנונים ליישום תכניות העירוניות. הספר השלישי דן בצד החברתי, ז.א. הזכות של הפרט לדיור, נושא שחשיבותו גדלה עם תופעת מחוסרי הבית במדינות המפותחות. אבל לא רק, הרי כמיליארד בני אדם בעולם אינם מסוגלים היום להשיג דיור העונה על דרישות מינימאליות של תנאים היגייניים, שטח ועלות שמשק הבית מסוגל להרשות לעצמו

Cuthbert, Alexander. 2006. *The Form of Cities: Political Economy and Urban Design*. Cambridge, MA: Blackwell. 328 pp.

הספר של Cuthbert עוסק בקשר בין שני תחומים לכאורה שונים. הראשון הוא בינוי ערים, Urban Design, במובן של עיצוב הסביבה העירונית הציבורית, תחום המוכר לקוראי ביטאון זה, ואין צורך להרחיב עליו את הדיבור. התחום השני הוא כלכלה פוליטית; בדרך כלל הכוונה היא לתחום הקושר בין כלכלה ומדעי המדינה ולפעמים גם משפטים, המנסה להסביר איך מוסדות פוליטיים, הסביבה הפוליטית והמערכת הכלכלית משפיעים אחד על השני. כלכלה פוליטית במשמעותה הרגילה דנה אפוא בסוגיות כגון מונופול, הגנה על השוק, מדיניות פיסקאלית. סוגיה קרובה יותר למתכננים היא rent seeking, דהיינו פעילות של פרטים או עסקים לקבל מהרשויות זכויות יתר, כגון תוספת אחוזי בנייה, זכויות מונופול וכד'. לעומת זאת, לדעתו של Cuthbert, ושל נציגי הסוציולוגיה פוליטית כגון Castells, כלכלה פוליטית (מרחבית) היא מכלול, לא בהכרח קוהרנטי, של רעיונות תיאורטיים עם בסיס מרחבי הכוללים היבטים של מגוון רחב של תחומים. המחבר כולל בתוכו מדעי החברה, גיאוגרפיה, לימודי תרבות, כלכלה, אדריכלות, היסטוריה של אמנות, וגם גישות בעלות אופי אידיאולוגי יותר, כגון פמיניזם, קיימות וכו', דהיינו כל תפיסה מדעית שהיא בעלת היבט מרחבי. בניגוד לספרים אחרים העוסקים בבינוי ערים, Cuthbert אינו מנסה להציע תיאוריה חדשה, אלא בוחן את התרומה של התחומים השונים לנושאים עיוניים ואמפיריים של בינוי ערים. זאת כמובן החולשה וגם היתרון של הספר המצליח מתוך גישה פוסט-מודרנית לסקור כמות מרשימה ביותר של מקורות ביבליוגרפיים.

הספר כולל עשר מסות או פרקים, שכל אחד מהן מנתח סוגיה או תחום הקשור לבינוי ערים. כל פרק מציג קודם את הרעיונות המרכזיים של התחום, ואחר כך מתאר מחקרים רלוונטיים בבינוי ערים, אדריכלות, תכנון ולימודים עירוניים. טווח הנושאים הנדונים בספר מרשים. הפרקים עוסקים בסוגיות מגוונות כגון היסטוריה, פילוסופיה, פוליטיקה, תרבות, מגדר, סביבה, אסתטיקה, וטיפולוגיה. כתוצאה קוראים המתעניינים בבעיות שונות ביותר ימצאו בספר חומר על קשריהם לבינוי ערים של סוגיות הקשורות לנושאים כגון תיאוריה פמיניסטיות, פנומנולוגיה או שיח בתר קולוניאל.

ספרים חדשים

תרומתו של Cuthbert לבינוי ערים היא הדגש על הקשרים בין בינוי ערים ובין תחומים אקדמיים רלוונטיים נוספים. מצד שני, יש בגישה הזאת גם סכנה, והיא שהעוסקים במחקר של בינוי ערים, שהוא תחום פרופסיונאלי, עלולים, במאמץ לבסס את עבודתם על מצע עיוני, להסתמך יתר על המידה על דיסציפלינות אחרות, וכך לסכן את העצמאות הרעיונית של המקצוע. בינוי ערים עדיין אינה נחשבת לדיסציפלינה מדעית עצמאית. כתוצאה הבסיס האינטלקטואלי שלו עד כה מצומצם. בשלב הזה עדיף לבצע מחקר בסיסי בתחום עצמו במקום סקירת הסוגיות המתעוררות בתחום מתוך פרספקטיבה של מדעי החברה (אחרים). מחקר בסיסי ידגים את חשיבותה של התיאוריה לבינוי ערים, ובו זמנית תהפוך את התיאוריה של מדעי החברה יותר נגישה וגם יותר רלוונטית לחלק גדול יותר של בוני ערים. אולי חשוב מהכול מחקר בסיסי יחזק את האוטונומיה האינטלקטואלית של התחום. חשיפת חוקים ועקרונות ייחודיים לבינוי ערים תספק לתחום עצמאות מושגית ותאפשר לו להתקרב למקצועות המבוססים יותר כגון אדריכלות ותכנון ערים..

Ben-Joseph, Eran. 2005. *The Code of the City: Standards and the Hidden Language of Place Making*. Cambridge, MA: The MIT Press. 263 pp. \$60.00 hardcover, ISBN 0-26202-588-4. \$24.00 paperback, ISBN 0-26252-445-7.

אחת הערים המקסימות באירופה היא ברן (Berrn), בירת שוויץ, שנוסדה במאה ה-13. תכניתה המקורית, שנשמרה במרכז עד היום, מבוססת על שלושה רחובות מקבילים. ברחוב היוקרתי המרכזי ארקאדות (בעברית מקמרת) מתחת לבניינים מספקות מרחב מקורה המגן על הולכי רגל מפני הגשם והשלג והיום מפני התחבורה המוטורית. תוסיף לזה בניינים שחזיתותיהם מאבן חול אפור משקפות את הטעם של הבורגנות האמידה בתקופת הרוקוקו והנה לכם אתר תיירות למופת! לפי האגדה – (אם זה לא אמת אז זה לפחות סיפור יפה) היה לעיר עד למאה ה-19 חוק תכנון פשוט וקצר, שקבע "חייבים לבנות בסדר". התוצאה היא באמת מרהיבה, אבל למימושה דרושה הסכמה כללית לגבי מה "בסדר", שינויים תרבותיים וטכנולוגיים איטיים ביותר ואוכלוסיה שמרנית.

היום שלטת בכל העולם המפותח הגישה ה"מודרנית" של יישום התכנון המבוסס על רגולציה עם תקנות, תקנים, תכניות מתאר, וכיוב'. אלה אמורים אם לא להבטיח עולם שכולו טוב, לפחות למנוע מפגעים סביבתיים, פגיעה בשכנים, רמה סבירה של שירותים ציבוריים, ניידות, וכיוב'. לכן מתכננים, ארכיטקטים, מהנדסים, וועדות תכנון שוקדים על הניסוח של הוראות שיכולות להשפיע על הסביבה הבנויה במשך דורות. הרי, למשל, בארה"ב תכנית אזור (zoning code) אופיינית נשאר בתוקף לפחות רבע מאה שנים והבניינים הנבנים לפיו הרבה יותר זמן. הוראות בעלות אופי חוקי כמובן אינן יכולות לוודא איכות התכנונית, והתוצאות נראות בשטח באלפי ערים בעולם. כולנו מכירים הנופים העירוניים ההומוגניים המשעממים חסרי אופי ועניין בפרברים האמריקאים, את תחושת הכיעור חסר תקווה בשכונות של דירות להשכרה במערב ובמיוחד במזרח, ולאחרונה מגדלי המגורים שצצו (בעקבות הונג-קונג?) בכל העולם המערבי. ההשלכות הבלתי-צפויות ובלתי רצויות של כוונות טובות רבות גרמו בסופו של הדבר לתופעות המאפיינות את הבנייה של

1

לא, איני מקבל אחוזים ממשדד התיירות של ברן. לכן גם ויתרתי על הוספת תמונות מרהיבות, שבוודאי היו משכנעות כל מי שלא ביקר בתכשיט הזה לחזור בתשובה ולהקדיש לו כמה שעות.

חלון אל העולם

המאה העשרים. כך נהפכו רבות מערים למסה מכוערת שרבים בורחים ממנה לפרברים כדי למצוא בהם אותו הדבר רק עם יותר עשב.

תקנים ותקנות מכתבים היום כמעט כל היבט של הפיתוח העירוני. באזורים רבים בעולם אומצו אותם התקנים לחלוקת מגרשים, רוחב כבישים, תכנון רחובות ותשתית ללא התייחסות להבדלים בתנאים המקומיים. בספרו The Code of the City, ערן בן-יוסף בוחן את הקשר בין תקנים אלה לבין בינוי ערים ותכנון המרחב. הוא עוקב אחרי התפתחות תקנים ותקנות ומנתח השפעתם על העיר המודרנית ופרבריה וטוען, שהגיע הזמן לפיתוח או גיבוש של תקנות שישקפו את העיצוב לתנאי המקום.

הספר עצמו מתחלק לשלושה חלקים, שכל אחד מהם מכיל שלושה פרקים. החלק הראשון מציע סקירה של ההקשר ההיסטורי שממנו נורמות ותקנים עירוניים התפתחו. הפרק הראשון סוקר את התקנים העירוניים המוקדמים בתרבויות עתיקות, כגון עמק האינדוס, סין, יוון, רומא, וכד'. בן-יוסף טוען שערים מוסלמיות, לעומת זאת, התפתחו על בסיס עקרונות השימוש במקום רגולציה ארכיטקטונית ספציפית. בנוסף הוא מראה, על בסיס ראיות היסטוריות, שסדר יכול להיווצר לא רק כתוצאה מהחלטות שהתקבלו במרכז אלא גם כתוצאה מפעולת גומלין של פרטים אוטונומיים בקהילה (ר' ברן). הפרק השני חוקר השפעת המקצועות העוסקים בצורה העירוני על תקנים עירוניים. טענתו היא שכאשר מקצועות חדשים, כגון מודדים ומהנדסי בניין, הופיעו על הבמה, מנגנון התכנון עבר מגישה של המלצות המבוססות על הסכמה לגבי ערכים ("התכנון חייב להיות בסדר") לתקנים כביכול מדעיים ומחייבים. אחת הבעיות שהוא מציין היא שתקנים כמותיים נוטים להזניח את הפרספקטיבה החברתית וקהילתית, שאינה חלק של עולם התכנים של הקבוצה המקצועית המציעה אותם. הפרק השלישי סוקר תקנים ותקנות מוקדמות בתכנון העירוני המתייחסים לסוגיות כגון תנאים סניטאריים, בטיחות, כיבוי אש, ויעילות.

החלק השני של הספר מראה איך סטנדרדים של עיצוב ותקנים טכנולוגיים השפיעו על הצורה עירונית. פרק 4 מתבסס על התפתחות תקנים של מערכת הביוב העירונית. בן-יוסף טוען בו, שמערכות עירוניות בגלל נוקשות התקנים נוטות להתמקד בשיפור הפרדיגמות המסורתיות ולכן מגבילות את אימוץ ויישום של תכניות מתקדמות יותר. הפרק החמישי מזהה בעיות מרכזיות בתקנים ותקנות הנוכחים. למשל הוא מצביע על בעיות כגון: חוסר התאמה בין תקני הנדסה מסורתיים ובין דרישות חדשות לאיכות החיים והסביבה, על עיקובים בתהליכי אישור, וכיוב'. לדעתו, מתכננים, ארכיטקטים ומהנדסים מסוגלים להציע קריטריונים טובים יותר המותאמים לתנאים המקומיים מהקריטריונים המוכתבים על ידי הרשויות. הפרק השישי דן בהשפעת הסטנדרדים על מערכות נוף. כאן בן-יוסף מצביע על כך שהפרקטיקה ההנדסית המסורתית לעיתים קרובות מתעלמת מתכונות הנוף. נדרשת גישה רב-מקצועית כדי לזהות ולנצל המשאבים הטבעיים של אתר ושלם בעיצוב פרויקט.

בחלק השלישי של הספר בן-יוסף דן בחלופות אפשריות לתקני תכנון ועיצוב. בפרק השביעי הוא טוען שפיתוח על ידי הפרטת התכנון יכול לספק פתרונות טובים יותר לבעיות בבינוי ערים. הוא משתמש כדוגמה בקונספט של common-interest communities (CICs). דה-רגולציה של תקנים לתכניות

ספרים חדשים

מתאר שכונתיות נתנה ליזמים גמישות גבוהה בפתרונות תכנוניים ושימשה כקטליזאטור לחידושים לגבי התכנון האדריכלי, צפיפות, ומבנה הרחובות. הפרק השמיני עוסק בכלים השונים הקיימים היום להצגת ההשלכות הויזואליות של חלופות תכנוניות. הפרק התשיעי ואחרון קורא להתאים תקני עיצוב בכל ההיבטים לתנאים המקומיים. מה שדרוש, לדעתו של בן-יוסף, הוא שינוי יסודי בתהליך של בינוי ערים תוך שימוש בגישה הוליסטית, ממוקדת בפרויקט והמבוססת על הניסיון המצטבר של דוגמאות טובות. ברור ששינוי הוא רצוי, אם כי המחבר מודה בעצמו, שהוא אינו דורש ביטול הרגולציה מצד גורמים ממשלתיים, אלא רק רוצה להדגים את ההתפתחות של תקנים ולעודד שינוי אפוא שדרוש.

Rachel G. Bratt, Michael E. Stone, and Chester Hartman, Eds.
2006. *A Right to Housing: Foundation for a New Social Agenda*.
Philadelphia, PA: Temple University Press. 448 pp. \$99.50 and \$40
hardcover and paperback

לפי הדרוג של הבנק העולמי ארה"ב היא הרביעית בעולם במונחים של תל"ג לגולגולת. אף על פי כן, יותר ממאה מליון בני אדם בארה"ב, כמעט שליש מהאוכלוסייה, חיים בשכונות לא בטוחות, בדיור צפוף ולא מתאים מבחינה פיסית, כאשר שכר הדירה או המחיר חורג בהרבה ממה שהם יכולים להרשות לעצמם. שלושת העורכים של האסופה, Rachel Bratt, Michael E. Stone, Chester Hartman מציעים בספר סדר יום חדש. לפי תפיסתם, הזכות לדיור חייבת להוות בסיס ומרכיב מרכזי במדיניות דיור ובוודאי של כל מדינות חברתיות.

כבר מהכותרת אפשר להבין שזה ספר פולמוסי. המבוא מבהיר שהמטרה היא לשנות את התפיסה של כל מי שעוסק במדיניות חברתית ולעודד תגובות חדשניות, ומרחיקות לכת למשבר הדיור המתמשך. הדיון מצטיין בשילוב של חמלה וכעס מתוך ניתוח קפדני של ראיות ונתונים. הספר מתמקד כמובן בשוק הדיור בארה"ב ומהוהגם אוצר בלום לכל מי שרוצה להבין את המערכת ולהשוות אותה עם תנאים אחרים.

מרכזי לטיעוני הספר הוא רעיון של shelter poverty המועלה עלי ידי מיכאל סטון. רוב ההגדרות של affordability מבוססים על היחס בין הכנסה (פנויה) ועלות הדיור. סטון מציע במקום זה שהבעיה מתעוררת כאשר משק אינו מסוגל לכסות את הצרכים היומיומיים האחרים אחרי שהוא משלם עבור דיור. מנקודת ראות זאת, דיור נתפס כצורך בעל עדיפות עליונה. לכן Marcuse ו-Keating שמשמעות הזכות לדיור לפי הגדרה זו היא שהמשימה הראשונה היא להבטיח אספקת דיור לאלה הזקוקים לכך. הטיפול בדיור כמצרך חייבת אפוא להיות משנית למשימה זו. אולם נוכח החשיבות של הון הדיור במערב (רווחי הון, חסכון לקראת היציאה לגמלאות וכו') המשימה מחייבת שנוי רדיקלי של המחשבה הכלכלית ולא רק של מדיניות הדיור. המחיר האנושי של הכישלון לבצע את השינוי מתבטא באי השוויון ההולך ומחמיר.

הספר, הוא אסופה של מאמרים שנכתבו על ידי חוקרים שונים. הוא מציע סקירה מקיפה המיועדת לאנשי אקדמיה, סטודנטים וכל מי שעוסק ומעוניין בסוגיה הקשורות למדיניות דיור ופיתוח קהילתי בארה"ב. הדיון כולל ניתוח

חלון אל העולם

כמותי, ניתוח מדיניות וסנגור, וכל זה מתוך כוונה לספק בסיס לדרישה האידיאולוגית-פוליטית של "הזכות לדיוור". המאמרים בספר בוחנים היבטים נבחרים שמונה עשרה פרקים המתחלקים בארבע חלקים.

חמשת הפרקים הראשונים מנתחים גורמים מבניים מרכזיים לאי-צדק בדיוור, כגון: חלוקת ההכנסה בחברה, בעיות יחס מחיר הכנסה (affordability), הפרדה והפליה בדיוור, שינויים מבניים במערכת המימון, מדיניות הסבסוד של הממשל הפדראלי, וכד'. פרקים 6 ו-7 כוללים סקירות היסטוריות של התפתחות מדיניות הדיוור בארה"ב מנקודות ראות ליברליות ושמרניות.

החלק השני של הספר, פרקים 8 עד 12, דן בעקרונות ואסטרטגיות למימוש עיקרון של זכות אוניברסאלית לדיוור. הדיון מתחיל עם רעיונות על מרכיבים של הזכות לדיוור יחד עם גישות אסטרטגיות וניתוח החסמים ליישום הרעיונות. הפרק הבא מציג דוגמאות של התפקידים שבתי המשפט מלאו ויכולים למלא ביצירה ואכיפה של הזכות לדיוור לגבי ביטחון ההחזקה בדירה (tenure), טיפול הוגן, וחופש מהפליה. אחרי זה נדונות גישות לשילוב הזכות לדיוור בסדר היום הפוליטי, כולל סקירה היסטורית של ארגונים קהילתיים לקידום נושא הדיוור. אחרי זה בא דיון בדיוור חברתי ומימון חברתי.

החלק השלישי של הספר מתמקד בקבוצות נבחרות של האוכלוסיה שעבורן הזכות לדיוור עשויה להיות חיונית, קשישים, נשים ומחוסרי בית, בעיותיהם וצרכיהם ובדרכים שבהם מנסים ונכשלים לעזור להן.

החלק הרביעי והאחרון עוסק בשלושת פרקיו ביזמות מדיניות העשויות לקדם את יישום הרעיון הזכות לדיוור. בין הנושאים המופיעים בו כדאי להזכיר כאן החברות לפיתוח קהילתי (Community Development Corporations), האצלה ותפקיד המדיניות והערים' והקשר בין דיוור וביטחון כלכלי.

אליה ורצברגר

